

**Kontraktlarni tuzish va bajarish bosqichidagi korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar va
xatarlarning asosiy usullariga misollar (chek-list)**

Usullari	Usullar va hiylalar tavsifi	Aniqlangan huquqbuzarliklar va xavf-xatarlar to'g'risida belgilar
1. “Boshqa shartlar” bo'yicha kontrakt tuzish	Kontrakt tuzilganidan keyin uning shartlarini o'zgartirish. Aksariyat hollarda, tenderlar doirasida buyurtmachi ishtirokchilarga standart shartnoma shablonini yoki oddiy shartnomani taqdim etadi, bu odatda g'alaba qozongan taqdirda shartnoma tuzish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Biroq shunday bo'ladiki, g'olib e'lon qilingandan so'ng buyurtmachi boshlang'ich tenderda ko'rsatilgan shartlardan sezilarli darajada farq qiladigan shartlarga ega butunlay boshqa shartnomani taklif qiladi. O'zbekistonda tenderda g'olib e'lon qilingandan keyin shartnoma shartlari o'zgargan taqdirda <u>“Davlat xaridlari to'g'risida”</u>gi Qonunning 70-moddasi buziladi, unga ko'ra tender natijalari bo'yicha shartnoma tender bo'yicha xarid qilish hujjatlarida va tender ishtirokchisi tomonidan berilgan taklifda ko'rsatilgan shartlarda tuzilishi kerak. G'olib e'lon qilinganidan keyin shartnoma shartlarini o'zgartirish va tender e'lon qilinganidan mutlaqo boshqa shartlarni taklif qilish qonunning ushbu qoidasiga ziddir. Ba'zi mijozlar shu tarzda g'oliblarga bosim o'tkazishga va ulardan yanada foydaliroq shartlarni siqib chiqarishga harakat qilishadi yoki bu ishtirok etishdan bosh tortishga olib keladi, bu esa mijozning maqsadi bo'lib, ularga ko'proq mos keladigan kompaniya bilan shartnoma tuzish yo'lini tozalaydi. Bunday amaliyotlar halol raqobatga salbiy ta'sir ko'rsatadi ba'zan qonunni buzishlari ham mumkin. <u>“Davlat xaridlari to'g'risida”</u>gi Qonunga ko'ra, davlat xaridlarining elektron tizimi davlat buyurtmachisi tomonidan tanlangan ishtirokchining taklifida ko'rsatilgan shartlarga muvofiq va ishtirokchilar tomonidan taklif etilgan eng past narxda shartnomani shakllantirishi kerak. Shuningdek, qonunchilikda hujjatlarida Davlat xaridlari bo'yicha shikoyatlarni ko'rib chiqish komissiyasini tashkil etish va uning faoliyati to'g'risidagi qoidalar ham mavjud bo'lib, turli davlat organlarining, shu jumladan Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Vazirlar Mahkamasining davlat xaridlari sohasidagi mas'uliyati va vakolatlari belgilangan hamda g'olib e'lon qilinganidan keyin ularni o'zgartirishga bo'lgan har qanday urinishlar g'olib tomonidan shikoyat berilishi yoki huquqiy harakatlar uchun asos bo'ladi. Bunday buzilishni kontrakt ijrosini monitoring qilish bosqichida, haqiqiy bajarish shartlarining kontraktida ko'rsatilgan shartlarga muvofiqligini tahlil qilish orqali aniqlash mumkin. Davlat xaridlarida kontrakt tuzilganidan keyin uning shartlarini o'zgartirish indikatorlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: Tender hujjatlarining nomuvofiqligi, o'zgartirishlar dastlabki tender hujjatlariga zid bo'lganda.	

	Kontraktga qo‘shimcha kelishuvlar, bu qoidabuzarlik bo‘lmasa-da, buyurtmachi savdoga tayyorgarlik ishlarini yomon olib borganligini yoki shartnoma ijrosi muammolar bilan o‘tayotganligini ko‘rsatishi mumkin. Ba‘zan qo‘shimcha kelishuvlar ortida korrupsiyaviy xavflar ham yashiringan bo‘ladi (ular tovar birligi qiymatining oshishi yoki taqdim etilayotgan tovarlar va xizmatlar sonining kamayishini o‘z ichiga olishi mumkin). Tender o‘tkazilgandan va g‘olib aniqlangandan keyin QQS shartlarini o‘zgartirish. Bunday qoidabuzarliklar tender ishtirokchilari uchun ham, buyurtmachi uchun ham jiddiy moliyaviy va huquqiy oqibatlariga olib keladi.	
2. Kooperatsiya birjasida milliy tovarni import tovar bilan almashtirish	Cooperation.uz sayti O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 30-sentyabrdagi 833-son qaroriga muvofiq tashkil etilgan. U turli xil davlat va korporativ xaridlarni, shu jumladan tenderlar, kimoshdi savdolari va mahalliy yetkazib beruvchilardan tovarlar va xizmatlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarid qilish uchun mo‘ljallangan. Bu davlat organlari uchun ham, korporativ kompaniyalar uchun ham turli tovarlar va xizmatlarni xarid qilish va yetkazib berish bilan bog‘liq shartnomalarga tegishlidir. O‘zbekiston Prezidentining 2019-yil 1-maydagi PQ-4302-son qaroriga muvofiq, sanoat kooperatsiyasini rag‘batlantirish va rivojlantirish hamda bozorda talab yuqori bo‘lgan tovarlar ishlab chiqarishni ko‘paytirish maqsad qilingan. Biroq cooperation.uz portalida mahalliy ishlab chiqaruvchilarning huquqlari buzilganligi qayd etildi. Bunday imkoniyat O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.08.2020-yildagi "Mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi PQ-4812-son qarori bilan belgilangan taqiqqa qaramay, xorijiy tovarlarga, shuningdek, xorijiy shaxslar tomonidan bajariladigan ishlarga (xizmatlarga) nisbatan davlat xaridlariga ruxsat berishda vaqtinchalik taqiq va cheklovlar mexanizmi joriy etilgani munosabati bilan paydo bo‘ldi. Bu tavakkalchilikni aniqlash uchun yetarli darajada murakkab, ammo bozorni o‘rganish orqali mamlakatda ishlab chiqarilmaydigan, ammo milliy ishlab chiqaruvchilarga taqdim etilgan imtiyozlarga da‘vogar tovarlarni taxminan tushunish mumkin. Qalbakilashtirish uchun mamlakatda ishlab chiqarishning haqiqiylikini tasdiqlovchi turli xil tovar sertifikatlari ishlatiladi, lekin ular ko‘pincha qalbakilashtiriladi, shuningdek, ko‘pincha ularni beruvchi tashkilotlar tovar haqiqatan ham ishlab chiqariladimi yoki yo‘qligini kuzatishga qodir emas, balki ko‘proq sertifikatni chiqarish uchun to‘lov olishdan manfaatdor. Shunday ekan, biz tovarning milliy ishlab chiqarilishini tasdiqlovchi sertifikatlar mavjudligiga tayanishni tavsiya qilamiz.	
3. Mahsulotsiz operatsiyalar	Bu firibgarlikning bir shakli bo‘lib, unda sotib olish, tovar yoki xizmatni yetkazib berish qog‘ozda qayd etiladi, ammo haqiqatda tovar yo‘q yoki uning hajmi e‘lon qilinganidan ancha kam. Mahsulotsiz operatsiyalar, asosan, uni hisobdan chiqarish mumkin bo‘lgan xaridlarda uchraydi, xarajatlarni esa aniq o‘lchash va tekshirish qiyin. Tovarsiz operatsiyalarga quyidagilar misol bo‘la oladi: ofis xarajatlari, mayda qurilish materiallari, dori-darmonlar va tibbiy xarajatlar, kanselyariya tovarlari va mayda elektronika, tozalash va xizmat ko‘rsatish uchun xarajatlar, asosiy oziq-ovqat tovarlari. Ushbu nayrangning mohiyati quyidagilardan iborat:	

	Soxta xarid: Tashkilot yoki buyurtmachi tovar yoki xizmatni xarid qilish to'g'risidagi hujjatlarni rasmiylashtiradi, lekin bunda real tovar yoki xizmatlarni olish niyati yo'q. Maqsad budget mablag'larini qayta taqsimlash yoki muayyan rejali vazifalar bajarilishining ko'rinishini yaratish bo'lishi mumkin. Pulni naqdlashtirish: ko'pincha budget mablag'larini naqdlashtirish uchun fantom yetkazib berishdan foydalaniladi. Tovarlarni sotib olish uchun ajratilgan pullar amalda hisob raqamlariga yoki harakatdagi shaxslarning cho'ntaklariga o'tkaziladi, agar tovarlar sotib olinsa, ular yo juda past sifatli, yoki umuman yo'q. Soxta utilizatsiya: ba'zida fantom yetkazib berish izlarini yopish uchun mijozlar aslida hech qachon mavjud bo'lmagan tovarlarni utilizatsiya qilish haqida soxta e'lon beradilar va tekshirishlar paytida hamma narsa yopilgan bo'lishi uchun hisob yozuvlarini yopadilar. Bunday utilizatsiyaga misol qilib, yong'in yoki suv toshqini inssenirovkasi natijasida tovarning buzilishi/yo'q bo'lib ketishini keltirish mumkin. Buyurtmachi va yetkazib beruvchi boshqa ishtirokchilarga zarar yetkazgan holda tender g'olibini oldindan aniqlash to'g'risida kelishib olgan holatlar O'zbekiston Respublikasining 22.04.2021-yildagi "Davlat xaridlari to'g'risida"gi O'RQ-684-son Qonunining 46-moddasini buzadi, unda davlat xaridlari jarayonida ishtirokchilarni kamsitishga, bir ishtirokchiga ikkinchisiga zarar yetkazgan holda imtiyoz yoki preferensiyalar berishga yo'l qo'yilmaydi, shuningdek noto'g'ri yoki buzib ko'rsatilgan axborotni taqdim etish yoki tarqatish. Shuningdek, "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonunning 8-moddasida moliyaviy mablag'lardan oqilona, tejamkor va samarali foydalanish prinsipi haqida so'z yuritiladi.	
4. Qo'g'irchoq firmalarni jalb qilgan holda soxta tender	Tenderning qonuniyligi uchun qo'g'irchoq firmalar jalb qilinishi mumkin. G'olib ishni o'z vaqtida bajarmasa ham hujjatlarni qayta ishlash, dalolatnomalarni yopish mumkin va hech kim hech kimga e'tiroz bildirmaydi. Bundan tashqari, buyurtmachi hali bajarilmagan ishlar uchun oldindan haq to'lashi mumkin. Amalda ishlarni muddatidan kechikib bajarish holatlari ham korrupsiyadan dalolat beradi. Halol firmalar tender shartlarini bajara olmasliklarini tushunib, unda ishtirok etmaydilar.	
5. Kontrakt shartlarini o'zgartirish yoki bajarilmagan ishlarni qabul qilish.	Kerakli firma bozor narxlariga mos kelmaydigan narxlarni taklif qiladi. Shundan so'ng shartnomani bajarish bosqichida uning shartlari o'zgartirilib, har ikki tomonning foydasi ta'minlanadi. Shunday qilib, shartnoma narxi o'zgarmadi, ammo amalda sotib olish kamroq hajmda amalga oshirildi. Bundan tashqari, buyurtmachining shartnomada belgilanganidan farq qiladigan tovarlarni qabul qilishi ehtimoliy korrupsiyadan dalolat beradi.	
6. Firmalarga bosim	Yuqorida ko'rsatilgan holatlardan tashqari, davlat buyurtmachisi tomonidan tender (auksion) g'olibi bo'lgan firma bilan kontraktni imzolashni kechiktirish, bajarilgan ishlarni topshirish-qabul qilish dalolatnomasini o'z vaqtida imzolashdan bosh tortish, shartnoma bo'yicha to'lovlarni bajaruvchi firmaga amalga oshirmaslik holatlari ham bo'lishi mumkin.	